

ΝΕΟΣ

ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

16

1922

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ÉDITIONS
BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΝΖ' κατάλοιπον περιλαμβάνει δύο διαλέξεις γενομένας ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ φιλολογικοῦ συλλέγου Παρνασσῶ. Ὡς φαίνεται αἱ διαλέξεις αὗται ἐγράφησαν, ὡς καὶ αἱ περὶ Βενετίας, ὑπὸ στενογράφου κατὰ τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ ἀπαγγελίαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται αἱ ἐν τῷ χειρογράφῳ παρατηρούμεναι παραλείψεις τῶν κυρίων ὀνομάτων, τῶν χρονολογιῶν καὶ τῶν καιμέγων, παραλειφθέντων ἔτις προστεθῶσιν ὕστερον. Τὰ κενὰ συνεπλήρωσα κατὰ τὸ ἐνόν. Τὰ κείμενα, τὰ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου μεταφρασμένα εἴτε εἰς πεζὸν λόγον εἴτε καὶ εἰς ἔμμετρον, δὲν ἦτο δυνατόν, φυσικὰ, νὰ παρατεθῶσι, τὰ δ' ἐξ ἄλλων ἔργων ἐλλημμένα ἐνόμισα περιττὸν νὰ παραθέσω τοῦ ἀναγνώστου δυναμένου εὐκόλως νὰ εὔρη ταῦτα εἰς τὰ σχετικὰ ἔργα, ἐξ ὧν εἶνε ἐλλημμένα. Πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου παραθέτω τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων, τὰ ὅποια ἀναφέρει καὶ ἀναλύει ὁ Λάμπρος εἰς τὰς δύο αὐτοῦ διαλέξεις. Δημ. Βερναδάκη. *Μερόπη τραγωδία*. Ἐν Ἀθήναις 1806. Κ. Ι. Ἀγγελόπουλου. *Ἀριστόδημος εἰς πράξεις πέντε*. Ἐν Ἀθήναις 1901. Ἀριστομένης καὶ Γόργως πόνημα *Αὐγούστου Λαφονταίνου* ἐκ τοῦ γερμανικοῦ μεταφρασθὲν παρὰ Γ. Λ. καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ Νικολάου Β. Γκούστη τοῦ ἐκ Μακρυνίτσας τοῦ Πηλείου ἄρους. Ἐν Μόσχῃ ἐν τῇ τυπογραφίᾳ *Αὐγούστου Σιμόνου* 1820 (τόμοι δύο). *Scip. Maffei Merope tragedia Firenze 1823*. *Vin. Monti Aristodemo tragedia. Parma 1783*. *Vittorio Alfieri, Merope tragedia Venezia 1798*. *Felice Cavallotti il Messenii 1874*. *Oeuvres complètes de Voltaire. Paris 1785* τομ. III.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τούτων ἔχουσι πολλάκις ἐκδοθῆ, τῶν δ' ἔργων τοῦ Alfieri καὶ Monti ἔχομεν καὶ ἐλληνικὰς μεταφράσεις, τὴν μὲν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Μερόπη τραγωδία τοῦ Ἀλφιέρη*, εἰς

πράξεις πέντε, μεταφραθεῖσα ὑπὸ Γεωργ. Ι. Νεῖδα, Κεφαλληνία 1877», τὴν δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Ἀριστόδημος τραγωδία τοῦ περιφήμου Μόντη ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ. Ἑρμούπολις 1835» ἀνεῷ ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ μεταφραστοῦ.

Κ. Ι. Δ.

Διάλεξις πρώτη

Ποίησις καὶ ἱστορία, ἱστορία καὶ ποίησις. Πρὸς ὁποτέραν γὰρ στραφώμεν πρότερον, εἰς τίνα τῶν δύο θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης γὰρ δώσωμεν τὸ μῆλον; Ἄν στρέψωμεν τὴν προσοχήν μας πρὸς τὴν σεβαρὰν Κλειὴν τὴν Μοῦσαν τῆς Ἱστορίας, ἢ ὁποῖα στρέφει τὸν νοῦν εἰς τὸ παρελθόν, ἧτις ἀνακαλεῖ, ἀνασκάπτουσα τοὺς τάφους, τοὺς νεκροὺς εἰς τὴν ζωὴν, ἧτις ἀναμιμνήσκειται τῶν ἔργων τοῦ παρελθόντος, ἧτις ἀναπολεῖ ἡμέρας δόξης, ἢ ὅποια ἐξέλιπε, ἢ ὅποια φέρει ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν σκηρῶς ἐντελῶς ἀφανισθείσας, ἢ ὅποια περισώζει παρωχημένον κόσμον μέχρι τοῦ παρόντος, ἢ ὅποια ἀναδημιουργεῖ κόσμον δλόκληρον καὶ ἀναπαριστᾷ αὐτὸν εἰς τὸν νοῦν ὡς εἰκόνα ζωσαν. ἢ γὰρ στρέψωμεν τὸν νοῦν πρὸς τὴν χαρῆσσαν ποίησιν, ἢ ὅποια στεφομένη μὲ ῥόδα, γεμίζει οὕτως εἰπεῖν, μὲ ῥόδα τὴν ψυχὴν μας, εἰς ἐκείνην, ἢ ὅποια ἀνασκάπτουσα ὄχι τοὺς τάφους, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ζωσαν, τὴν καρδίαν τὴν παλλομένην συγκινεῖ καὶ τέρπει ἡμᾶς; Ἴτινα γὰρ προτιμήσωμεν; Δὲν εἶναι τρέπος γὰρ συνδυάσωμεν ἀμφοτέρας, ἱστορίαν καὶ ποίησιν, καὶ γὰρ ἴδωμεν κατὰ πόσον δύναται ἡ ποίησις γὰρ συμβαδίσῃ μετὰ τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἱστορία μετὰ τῆς ποιήσεως; Εἶναι πράγματα συμβιβαζόμενα ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις;

Ὁ ἱστορικὸς δημιουργεῖ πράγματι εἰκόνας, ἀλλὰ τῶν εἰκόνων τούτων τὰ ψηφιδωτὰ ἀπαρτίζονται ἐκ ψήφων, αἱ ἐποταὶ ὀφείλουσιν γὰρ εἶναι ἀληθεῖς. Μελετᾷ τὰς πηγὰς καὶ ὀφείλει ὄλα τὰ στοιχεῖα τῆς εἰκόνας γὰρ τὰ εὔρη προὔπάρχοντα εἰς τὰς πηγὰς αὐτάς. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν γὰρ δημιουργῆ τι μὴ ὑπάρχον. Εἶναι στενοχωρημένος ἐνλίτε, λυπεῖται ἐνλίτε ὅτι ὠραῖα ἐπεισόδια καὶ εἰκόνας,

ὥρτια εἰδύλλια ἀναγκάζεσθε μὲ τῆν κριτικὴν νὰ τὰ κατὰρξῆτε, νὰ τὰ ἀφαιρέσθῃ ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ὑπάρχοντος, νὰ τὰ ἀπαλείψῃ ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ὅ,τι εἶναι ἀπορρίψιμον διὰ τὸν ἱστορικόν, ὅ,τι εἶναι ὀλέθριον διὰ τὸν ἱστορικόν, εἶναι ἀκριδῶς ἐκείνο ἐνίοτε, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ὥρτιον, τὸ σωτήριον διὰ τὴν ποίησιν. Ἐκί δὲν εἶχε ἀδικον ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶπεν ἅτι τὰ προωρισμένα διὰ τῆν αἰώνιον ζωὴν μνημεῖα εἶναι τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα. Συμβάλει εἰς τὸν ἱστορικόν, ὅ,τι εἰς τὸν φυσιοδίφην, τὸν βοτανικόν. Ἀνκτέμνων τὸ φυτόν, τὸ ὥρτιον ἄνθος, εὐρίσκει τὴν ἀλήθειαν, τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ φυτοῦ. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀποδώτῃ εἰς ἄνθρωπον τὰ χρώματα, τὰ ὅποια ἢ ἀνατομικὴ του σμίλη διέλυσσε, δὲν δύναται νὰ ἀποδώτῃ εἰς ἄνθρωπον τὰ κάλλη, ὅστις ἐμελέτησε τὰς ἴνας, τοὺς στήμονας, τὸν κάλυκα. Ὅσοι θρύλλοι καὶ τόσοι ἱστορικὸι λόγοι τοῦ παρελθόντος, οὓς διαλύει ἡ κριτικὴ ἐρευνά, εἶναι ὥρτια φαντάσμαγραφα, εἶναι ἀντικατοπισμοί, τοῦ ὁποῖου δὲν γνωρίζομεν τοὺς νόμους τῆς ἀντινακλάσεως, περιεργὸν φαινόμενον, τοῦ ὁποῖου δὲν δυνάμεθα νὰ εὑρωμεν τὴν ἀληθὴ ὑπαρξίν καὶ εἰκόνα.

Δὲν δύναται νὰ συμβιβάσθῃ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον ἡ ποίησις καὶ ἡ ἱστορία. Ἐκί ὅμως ἡ ποίησις λαμβάνει τὸ θέμα αὐτῆς ἐκ τῆς ἱστορίας. Συμβάλει εἰς τὴν ποίησιν ὅ,τι εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Ὅδεποτε ἡδυνήθη νὰ ἐγκυκλίτῃ τὴν ἱστορικὴν βάσιν, ὅσον καὶ ἂν παρέρχωνται οἱ σαρμαί, ὅσον ἂν μεταβάλλωσι οἱ καλαισθητικοὶ νόμοι ἢ μάλλον αἱ καλαισθητικαὶ ἔξεις. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἱστορία χρησιμεύει ὡς θέμα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποιήσεως. Ὁ Βολταίρος εἶχε δίκαιον λέγων ὅ,τι ἡ ἱστορία λέγει ὅτι ὑπῆρξεν, ἐν ᾧ ἂν καλὸν μυθιστόρημα λέγει τί ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ. Αὐτὴ ἡ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ ποιήσεως καὶ ἱστορίας. Καὶ ὅμως εἶναι δυνατόν ὁ ποιητὴς, ποιητὴν δὲ λέγων ἐννοῶ καὶ τὸν εἰς στίχους γράφοντα καὶ τὸν μυθιστοριογράφον, τὸν γράφοντα ἐν πεζῷ λόγῳ, εἶναι δυνατόν ὁ ποιητὴς νὰ συμβιβάτῃ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν μὲ τὴν ποιητικὴν ἀνάγκην, εἶναι δυνατόν νὰ ἐξεύρη τρόπον, ὥστε λαμβάνων θέμα ἱστορικόν νὰ μὴ ἐξέλθῃ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ νὰ ἐγκατασπείρῃ εἰς τοὺς αἰωνίους νόμους ψυχολογικὰς ἀληθείας, αἱ ὅποια ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῶν μεγάλων ποιήσεων.

Θὰ ἡδυνάμην ἐπὶ μακρὸν νὰ παρατείνω τὴν εἰσαγωγὴν. Ἀλλὰ προτιμῶ νὰ εἰσέλθω ἀμέσως εἰς τὸ θέμα, ἐφαρμιάζων τὸ ὀλίγον, τὰ ὅποια εἶπον εἰς τινὰ τῶν μεγάλων θεμάτων τῶν ἱστορικῶν, τῶν ὁποίων ἐπελήφθησαν οἱ ποιηταί.

Ἀληθῶς μεγάλου ποιηταί λαβόντες θέματα ἱστορικά εἶναι πολλοί. Τὰ ὠραιότερα, τὰ ποικιλώτερα, τὰ συγκινητικώτερα τῶν ἱστορικῶν θεμάτων ἐγένον ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως. Ὑπάρχουσι βεβαίως ἱστορικά τινες ἐπιχαί, αἱ εἴποιαι τρόπον τινὰ ἰδιαιτέρως προσαρμύζονται εἰς τὴν ποίησιν. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Δὲν ὑπάρχει θέμα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μεγάλης τῶν αὐτοκρατέρων τῆς Ρώμης, τὸ ὅποιον νὰ μὴ ἀπετέλεσε θέμα μυθιστορήματος ἢ δράματος. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἑθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας καὶ ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς πολλὰ θέματα ἀπετέλεσαν τὸ πλῆθυσιν λαμπρῶν ποιημάτων καὶ μυθιστορημάτων. Ὀλίγα ἐκ πολλῶν θὰ φέρω εἰς ὑμᾶς παραδείγματα. Οἱ Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι περὶ οὓς θὰ περιστραφῶμεν ἰδιαιτέρως σήμερον, ἐξεμεταλλεύθησαν σπουδαίως ὡς ἱστορικά θέματα χάριν τῆς ποιήσεως. Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ λάβωμεν θέματα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὰ ἔποια ἀπέτελεσαν τὴν ὑπόθεσιν ποιήσεων. Ἡ ἱστορία τῆς μάχης τῆς Σαλαμῖνος δὲν ἀπεικονίζεται εἰς τὰς θαυμασίας σελίδας τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θαυμασίᾳ εἰκόνι τῆς μάχης ἐκείνης, ἣν παρέσχεν ὁ ὕπατος ποιητῆς τῆς ἀρχαιότητος ὁ Αἰσχύλος. Ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Πausανίου ἀπέτελεσε θέμα δραμάτων καὶ μυθιστορημάτων. Ἄρκει νὰ ἀναφέρω τὰς διηγηματικὰς ἀφιστορήσεις τῶν κατὰ Πausανίαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀγγλου, τοῦ ποιητοῦ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς Πομπηίας. Ἐκ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν θεμάτων ἐκεῖνο, ὅπερ κυρίως ἡδυνήθη νὰ συγκινήσῃ τοὺς ποιητὰς ὑπῆρξεν ὁ βίος καὶ αἱ περιπέτειαι καὶ ὁ θάνατος ἐνὸς τῶν παραδοξοτέρων τῆς Ρώμης αὐτοκρατέρων, τὸν ὅποιον ἡ ἱστορικὴ παράδοσις παριστᾷ ὡς ὠμότατον, τοῦ Νέρωνος. Θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν σωρείαν δραμάτων, ἅτινα ἔχουσιν θέμα τὸν περίεργον αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας, τοῦς ἔρωτας αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἐκ δὲ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τὸν Γουλιέλμον Τέλλον, ὁ ὅποιος μετὰ τὰς τελευταίας ἱστο-

ρικᾶς ἐρεύνας ἀπεχωρίσθη τῶν μυθευμάτων, τὰ ἑποῖα περιεῖχεν ἡ διήγησις περὶ τῆς τοξεύσεως τοῦ μήλου καὶ οὕτω δὲν περιγράφεται ἐκ τῆς ἱστορίας ἐστεφανωμένος μὲ τὰ ρόδα, μὲ τὰ ἑποῖα τὸν ἐστόλιπεν ἡ ἀθάνατος τοῦ Σύλλερ μούσα. Κατ' ἀντίθετον λόγον ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀποκρυσταλλεται, ἀποκρυσταλλεται ἀπὸ τοῦ ρόπου, μεθ' οὗ ὡς γυναῖκα ὀργίων παρέστησε παίζων μὲ τὸ ὄνομα τῆς ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ ἡ Δουκρητῖα Βοργία. Αὕτη τὴν σήμερον εἶναι ἡ λογιὰ θυγάτηρ τοῦ Πάππα Βοργία, ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ φιλόλογος προστάτις τῶν ἐπιφανῶν συγγραφέων. Ἐάν δὲ ἔλθωμεν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἡμῶν ἱστορίαν, πύσων δραμάτων ἡ ἀληθῶς τραγικῆς ὑπόθεσις τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ δὲν ὑπῆρξεν ἀφορμῇ; Ἡ δὲ κυρὰ Φροσύνη ἦν ἔψαλλεν ἡ λαϊκὴ Μοῦσα ἐγένετο ἀντικείμενον ποιήσεως ἐν τῷ δράματι τοῦ Βεναρδάκη καὶ ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τοῦ Βαλαωρίτου. Τέλος ὑπὸ διαφόρους τρόπους ἐπραγματεύθησαν τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προσιώπῃ εἴτε τοῦ Μωάμεθ, εἴτε τοῦ Παλαιολόγου διάφοροι ποιηταὶ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἀλλόφυλοι.

Αἱ ὑποθέσεις ἐν αἷς συνταυτίζονται ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις ἡ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἡ ἀνέθηκαν εἰς τὸν ποιητὴν τὰ θέματα ταῦτα, ἅτινα δύναται τις νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπ' ἀπειρον. Καὶ βεβαίως δὲν δύνανται νὰ γείνωσιν ὅλα θέματα τῶν ἡμετέρων διαλέξεων. Τινὲς τούτων θὰ ἀποτελέσωσι τὴν σειρὰν αὐτῶν. Ἀρχόμεθα δὲ σήμερον ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Μεσσηνίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποιητικὴν διαπραγματεύσειν τῶν θεμάτων τούτων ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν.

Μὴ σᾶς τρομάξῃ, κυρταί μου, τὸ ὄνομα Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι. Ἀπὸ τῶν θρανίων τῶν σχολείων, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα σελίδες τῆς πατρῆου ἱστορίας, σᾶς ἐφόδισαν μὲ τὸ ὄνομα τῶν ἰσως. Ξηρά, μὲ ἀπάθειαν ἀπὸ τῶν θρανίων τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως πραγματεύεται συνήθως ὁ διδάσκαλος τὴν ἱστορίαν τῶν δύο θαυμασίων ἐκείνων πολέμων, ἐν οἷς βλέπομεν ἕνα τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος λαῶν ἀναφανόμενον καὶ διὰ μίαν ἐκλείποντα ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου. Δὲν ὑπάρχει ὡραιότερον ἐν Ἑλλάδι μέρος τῆς Μεσσηνίας, δὲν ὑπάρχει βαθύτερα καὶ συγκινητικωτέρη ἱστορία ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Μεσση-

νίας. Είχε δίκαιον ὁ Εὐρυπίδης ἐν τῷ δράματι του, τὸ ὁποῖον δὲν ἐσώθη, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Κρεσφόντης, νὰ ἐμιλήσῃ ὡς ὠμίλησε περὶ τῆς Μεσσηνίας. Σήμερον ὅταν τις διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Πελοποννήσου ὑπερβάς τὴν Ἀρκαδίαν ἀφ' ὕψους βλέπει, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Διζεολίτσι, τὴν ὑψηλὰ ὀρθωμένην Ἰθώμην, νομίζει ὅτι εὐρίσκεται εἰς χώραν ἑλθετικὴν. Ὁ ἑσθλὸς ἀγνοεῖ τι νὰ προτιμήσῃ. Τὴν ὥρᾱν, κατάρυτον καὶ πυκνῶς ἀρδευομένην πεδιάδα ἢ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο ὄρος, τὸ κατατείνον τὰς παρφυάδας εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἀποκλείον τὸν ὄριζοντα. Ἐν μέσῳ θεάματος ἀληθῶς μαγικοῦ ὁ νοῦς πλανᾶται εἰς τὸ παρελθὸν τῆς Μεσσηνίας. Ἡ Ἰθώμη, τὸ ὑψηλὸν ὄρος, εἰς οὗ τὴν κορυφὴν ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Ἰθωμάτα Διός, συνέχεται μετὰ τοῦ ὄρους, τοῦ κλείοντος τὴν Μεσσηνικὴν πεδιάδα ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας. Ἀπώτερον δὲ βλέπει τις ψηφιδουμένην τὴν πεδιάδα ὑπὸ ἑτέρου βουνοῦ, τῆς Εἴρας, τῆς ὁποίας τὰς φάραγας διατρέχουσι διάφοροι ρύακες τοῦ ποταμοῦ, ἕστις κατέρχεται ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας.

Μόνον ἐν τῇ Ἑλθετῖα ὁ ἰδὼν τὸ θυμάσιον ἐκεῖνο θέαμα, τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν λιμνῶν καὶ τοῦπειων, ὁ ἀντιληφθεὶς τῶν ποικίλων ἐντυπώσεων καὶ ἀναμνήσεων, ἃς παρέχει ἡ ἑλθετικὴ ἱστορία τῶν μέσων αἰώνων, εὐρίσκεται εἰς ἀνάλογόν τι πρὸ τοῦ θεάματος ἐκεῖνου, ὅπερ παρέχει ἡ ὑπόθεσις καὶ ἡ θεὰ τῆς Στενηκλάρου. Ἀληθῶς ἡ Ἰθώμη καὶ ἡ Εἶρα, τὰ δύο ταῦτα βουνὰ συνδέονται πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς Μεσσηνίας, πρὸς τὰ συγκινητικώτατα ἐπεισόδια τῶν δύο πρώτων πολέμων τῆς Μεσσηνίας. Ἡ χαριτωμένη πολύκαρπος καὶ εὐδωοττάτη χώρα δὲν δύναται ἢ νὰ προκαλέσῃ τὸ ἄπληστον ὄμμα τοῦ κατακτητοῦ. Ἰσχύει, ἀναπτύσσεται ἡ Πελοπόννησος προβαίνουσα εἰς ἀκμὴν, ἣν δεικνύουσιν αἱ ἀκροπόλεις τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Μυκηναίου πολιτισμοῦ, ἕτε βαρὺς ἠκούσθη ὁ πρὸς τῶν Δωριέων κατακτητῶν καταδαινόντων ἀπὸ τοῦ βορρᾶ. Πόσον ὠραία καὶ πλουσία ἦτον ἡ Μεσσηνία, τὸ ἀποδεικνύει ὁ μῦθος περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κατέλαβεν αὐτὴν ὁ Κρεσφόντης ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείδας, ὅτε οἱ Δωριεῖς ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ μυθευομένου Ἀριστοδήμου κατέλαβον ὁ μὲν Τήμενος τὸ Ἄργος, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσηνίαν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀρι-

σ τεδύμευ ὁ Εὐρυοθένης καὶ ὁ Πρωκλῆς τὴν Λακωνικὴν. Ἀπὸ τοῦς τρεῖς ὁ πονηρὸς Κρεσφόντης διείδεν ἔτι ἡ ὥραιότερα γῆ, καὶ ὁ πλουσιώτερος κλῆρος ἦτο ἡ Μεσσηνία. Ἐκ τούτου λέγει ὁ μῦθος ἔταν ἀπεφάσισαν νὰ κληρώσουν τὴν χώραν, ὁ Κρεσφόντης ἀντὶ λίθου ἐηλωθὺντες τὴν ἐπιλωτέαν χώραν ἔλαβεν βῶλον γῆς καὶ ἐκλήρωσε τελευταίος. Οὐδεὶς ἀπὸ τῶν διαλιθέντων ἐν τῇ ὑδρία βῶλον ἠδύνατο νὰ λάβῃ πρὸ αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ὁ τελευταῖος κλῆρος ἔπεσεν ἐπ' αὐτοῦ. Αἱ ἀρχαῖαι διηγήσεις παριστάνουσι τὴν Πελοποννησιακὴν κατάκτησιν γεινομένην ταχέως, εἰσαίνει διὰ στρατιωτικῶν περιπάτου, ἀλλ' αἱ μεγάλαί ἐκεῖνα ἀκροπόλεις δεικνύουσι τὸν μέγαν πολιτισμόν, καὶ τὰς ἐχυρὰς αὐτὰς ἀκροπόλεις, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ ὁ κατοκτηθὲν λόος τῶν Δωριέων διὰ μιᾶς, ἀλλὰ διὰ μακρῶν πολιπορικῶν καὶ πελυαδύων ἀγώνων. Ἡ Μεσσηνία ἐγένετο κτῆμα τοῦ Κρεσφόντου, ἀλλ' οὕτως φονεύεται μετ' οὐ πολὺ. Ἰπάρχει ἐν τοῖς ἀρχαίοις μύθοις βεβαίως πλοῦτος μέγας ἀλλαχοῦ, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ τινὰ νὰ νεμίσῃ, ἔτι ἡ Μεσσηνία δὲν παρεῖχεν εἰς τοὺς ἀριστοτέχνους ζητητὰς τῶν μύθων τοῦ ἀρχαίου ποιήματος, τὴν ὠραίαν καὶ τραγικὴν δραματικότητα, τὴν ὅποιαν παρεῖχεν ὁ πολύχρυσος ἀληθῶς καὶ μεστὸς τραγικῶν παραδόσεων ἀνακτορικὸς τῶν Μυκηνηῶν οἶκος, εἰκόνα ὡς τοῦ Ἀγομέμονος, τῆς Κλυταίμνης, τοῦ Αἰγίσθου, εἴτινες ἔχουσι συνδεθῆ, πρὸς τὰς Μυκήνας. Ἀλλὰ πρὸς τὰ Θυέστεια δειπνα τὰ συνδεόμενα πρὸς τὰ ἀνάκτορα ταῦτα καὶ πρὸς τὰ ἀμπλακῆματα τοῦ οἴκου τῶν Λαεδοακιδῶν τὰ συνδεόμενα πρὸς τὰς Θήβας δύνανται νὰ παραβληθῇ ὁ μῦθος ὁ ἀνοφερόμενος εἰς τὸν Κρεσφόντην καὶ τὴν Μερόπην. Ἐἰς τοὺς ἀρχαίους μύθους ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ἡ Μερόπη ἀναγκάζεται ὑπὸ τοῦ Πολυφόντου τοῦ φονέως τοῦ συζύγου καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς νὰ γείνη σύζυγος αὐτοῦ. Ἐν μόνον τῶν τέκνων αὐτῆς σώζεται, ὁ Αἴπυτος. Σώζεται ἀπαγόμενος εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἢ Αἰτωλίαν, εἰς ξένην τέλος χώραν. Ἡ δυστυχὴς Μερόπη, ἡ σύζυγος τοῦ φονέως τῶν τέκνων καὶ τοῦ συζύγου τῆς νομίζει ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς ἐξέλιπε. Τοῦτο τοῦλάχιστον φαντάζεται ὅτι ἐγένετο, ὅτε παρουσιάζεται εἰς τὴν αὐλήν τῆς Μεσσηνίας νεανίας, ὅστις ἔρχεται ἐκεῖ παριστάμενος ὡς ὁ φονεὺς τοῦ υἱοῦ τῆς. Ἀλλ' ὁ φο-

νεὺς εἶναι δίδιος υἱὸς τῆς, ἢ μήτηρ ἀναγνωρίζει αὐτόν, φονεύεται ὁ Πολυφόντης καὶ ἄρχει τῆς Μεσσηνίας ὁ υἱὸς τοῦ Κρεσφόντου. Μῦθος ἀπλοῦς κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ τὴν πλοκὴν εἴλκυσε τὴν μεγάλην διάνοιαν τοῦ Εὐρύπιδου, ἐν τῷ ἀπολεσθέντι δράματί του, «ὁ Κρεσφόντης».

Εἶναι ἀπλοῦς κατὰ τὸ φαινόμενον ὁ μῦθος τῆς Μερόπης, ἀλλὰ δύναται γὰρ περιλάβῃ ἐν τῇ θερμῇ καρδίᾳ ποιητοῦ ὅλα τὰ αἰσθήματα, ὅλας τὰς ἐκφάνσεις, ἅς δύναται γὰρ παρουσιάσῃ περιπαθῆς μητρικὴ στοργή. Ἡ θερμὴ μητρικὴ στοργὴ καὶ ὁ πόνος πλήσσουσιν εἰς τὰ κάρδια τὴν μητέρα, ὅταν μανθάνῃ ὅτι τὸ τέκνον τῆς ἐκεῖνο ἐξέλιπε, οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας τῆς, ὅταν ἐν τῷ νοιιζομένῳ φονεῖ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀναγνωρίζει τὸ δηθεὶν πεφονευμένον τέκνον τῆς, οἱ κίνδυνοι, οἷς διατρέχει τοῦτο ἀπὸ τοῦ φονεύσαντος τὰ ἄλλα τῆς τέκνα, ἢ διάσωσις καὶ ἡ χαρὰ τῆς μητρὸς βλεπούσης ἐκδικούμενον τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς, εἶναι ἄρμοδιώτατα ζητήματα πρὸς τραγωδίαν. Εἶναι κρίμα ὅτι δὲν ἐσώθη ἡ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου. Ἄλλ' εἶναι ὁ μῦθος τοιοῦτος, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ δράματος ἐκεῖνου, εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅτι ἔπρεπε γὰρ προσελκύσῃ νεωτέρους ποιητάς. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος ἄρχονται λαμβάνοντες θέμα τὸν Κρεσφόντην καὶ τὴν Μερόπην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐπέρχεται ἐν Ἰταλίᾳ ἡ δευτέρα ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων, στρέφεται ἡ προσοχὴ τῶν ποιητῶν πρὸς τὸν λησμονημένον, ἀλλὰ πάντοτε ἠελκτικώτατον Ἑλληνικὸν κόσμον. Ἐν τῇ ἐποχῇ ἡ ὁποία μᾶς ἐνθυμίζει τὸν 14ον ἢ 15ον αἰῶνα, ὅτε οἱ Πάππαι, οἱ Μεδικοί, οἱ μεγάλοι οἴκοι τῶν Ἰταλικῶν πόλεων τέρπονται ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ζῶσιν τρόπον τινὰ μὲ αὐτόν, ἐν τοῖς ὠραίοις ἐκείνοις χρόνοις παρουσιάζεται σειρά ποιητῶν Ἰταλῶν, οἵτινες λαμβάνουσι θέμα τὴν Μερόπην. Δὲν εἶναι μικρὰ ἡ ἀνάμνησις τῶν ποιητῶν τούτων, οἱ ὅποιοι ὡς διὰ σειρᾶς ὑπαλλήλου ἄγουσιν τέλος ἡμᾶς πρὸς τὸν μέγιστον τῶν Ἰταλῶν ποιητῶν, ἐξ ὧν ἐπραγματεύθησαν τὸν μῦθον τοῦτον πρὸ τοῦ Μαφφέη (Maffei), περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται. Ἐκ τῶν Ἰταλῶν ποιητῶν τῶν πρότερον λαβόντων ὡς θέμα τὴν Μερόπην διεκρίθησάν τινες συγκινήσαντες τοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἐλκύσαντες τὴν προσοχὴν τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ἄλλ'

ὁ ἀγαθὸν ἀλτρημονήτους θριάμβους διὰ τῆς διαπραγματεύσεως τῆς Μερόπης ὑπῆρξεν ὁ Μαφφέη. Οὗτος κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτυχε δραματούργησας τὴν Μερόπην, ὥστε ἀπὸ τοῦ 1713, ὅτε συνέγραψε τὸ δράμα μέχρι τοῦ 1730, ἐντὸς 17 ἐτῶν, εἶδε 30 ἔλας ἐκδόσεις τοῦ δράματός του. Τὸ πρῶτον ἔτος, καθ' ὃ ἐδιδάχθη ἡ Μερόπη ἐν Βενετία καθ' ἔλας τὰς Ἀπόκρεω ἐπαίζετο τὸ δράμα, ἐν ᾧ συγχρόνως τὰ θεάτρα τῆς Βιέννης, τοῦ Λονδίνου, τῶν Παρισίων ἀνεοδίδασκον ἐπὶ τῆς Σκηνῆς μεταφράσεις Ἀγγλιστί, Γερμανιστί, Γαλλιστί. Ἡ ἀπλότης, ἡ φυσικότης, τὸ ἀγροτικὸν κάλλος τῆς Μερόπης τοῦ Μαφφέη εἴλκυσε καὶ συνεκίνησε τὸν ἄνδρα, ὃς ὁποῖός κυριαρχεῖ ἐν τῷ 18ῳ αἰῶνι, ὄχι μόνον ὡς ποιητής, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικός καὶ φιλόσοφος καὶ φυσιοδίφης τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, τὸν Βολταῖρον. Ἄνθρωπος ὅσον δηκτικῆς εὐφυΐας καὶ ὅσον διακεκριμένου πνεύματος, ὅστις τοσοῦτον ἐδρασε ἐν ταῖς αὐλαῖς τῆς Γαλλίας ἐχάρη γνωρίσας ἐν Παρισίοις τὸν Μαφφέη καὶ ἀνέγνω μετὰ συγκινήσεως τὸ δράμά του, τὸ ἔχον ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὅταν δὲ εἶδεν ἐν Λονδίῳ παριστανομένην Μερόπην ἔχουσαν ἀναμεμιγμένα ἐρωτικὰ ἐπεισόδια καὶ μεταμφιέζουσαν οὕτω τὸν ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν κόσμον, ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ μεταφράσῃ τὴν Μερόπην τοῦ Μαφφέη. Ἀλλὰ κατόπιν ὁ ἴδιος ἐπιχειρήσας νὰ μεταφράσῃ τὸ δράμα εἶδεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετενεχθῇ εἰς τὴν Γαλλικὴν. Εἶναι Σουβαρτίτσι ἐν Παρισίοις, ἔλεγεν, συνηθισμένοι εἰς τὴν πολυτέλειαν, ἐν ᾧ ἡ ἀγροτικὴ ἀφέλεια καὶ ἡ φυσικότης τοῦ δράματος μὲ ἐπείσαν ὅτι δὲν εἶναι προωρισμένον διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἦτο ὅσον συγκινητικόν, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ δραματούργησῃ καὶ αὐτὸς μὲ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Μετὰ μεγάλης λεπτότητος, μετὰ δηκτικῆς εὐφυΐας, ἡ ἔποια χαρακτηρίζει τὸν Βολταῖρον, ἐπληξε τὸν Μαφφέη διὰ τοῦ χειροκτίου του, οὕτως εἶπαι, ἐν ᾧ συγχρόνως φίλος τοῦ Βολταῖρου κατέφερε πληγὰς ἢ μᾶλλον γρόνθους ἐναντίον τοῦ δράματος τοῦ Μαφφέη. Ὅτε παρέστη τῷ 1743 ἐκδίδων καὶ διδάσκων ἀπὸ σκηνῆς τὴν Μερόπην τοῦ Βολταῖρου δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐλκύσῃ καὶ σαγήνεύσῃ τοὺς Γάλλους. Μόνον τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐλκύσῃ, καὶ τὸ Ἴπουογείον, ὅπερ μὲ τὸν πόλεμόν του πρὸς

τὸν Βολταίρον δὲν ἄφινε αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν. Ἐχρειάσθησαν μετὰ τὴν Μερόπην τρία ἔτη καὶ πέντε ἀποτυχίαι ἕως ὅτου εἰσέλθῃ εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν, ὁ ἐπεφανέστατος, ὁ πνευματωδέστερος τῶν ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνός του. Ἡ Μερόπη τοῦ Βολταίρου δὲν κατέρριψε τὸ δράμα τοῦ Μαρφέη.

Ἡ Μερόπη τοῦ Βολταίρου ὀλιγώτερον φιλοσοφικὴ τῶν ἄλλων τοῦ δραμάτων ἔχει τὸ κακὸν ὅτι εἶναι ἄρκετὰ φιλοσοφικὴ εἰς βάρους πάντοτε τῆς Μερόπης. Ἡ ἀφέλεια ἐκεῖνη, τὴν ὁποῖαν μετὰ τέχνης κατέκρινε παρὰ τῷ Μαρφέη ἐλλείπει ἐκ τῆς Μερόπης τοῦ Βολταίρου, ἡ τέχνη ὅμως καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ δράματος εἶναι ἕξοχοι ἀληθῶς. Εἶναι ἐν ἐκ τῶν ὠραιότερων δραμάτων τοῦ Βολταίρου, ἀλλὰ ἡκιστα τοῦτο ἔχει τὸν ἀφελῆ χαρακτήρα, ὃν δύναται νὰ ἔχῃ δράμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀξιώσεις νὰ παρυστήσῃ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μυθικὸν κόσμον. Ἐχει διὰ τὸν ἑλληνα ἀναγνώστην, ἡ προσφώνησις π. χ. τῆς Μερόπης ὑπὸ τοῦ Πολυφόντου διὰ τοῦ Madame, ἔχει τὸ ἄτοπον, τὸ ὁποῖον ἔχουσιν ὅλα σχεδὸν τὰ Γαλλικὰ δράματα, τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν ἑλληνικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου μετατροπὴ τοῦ ἀρχαίου μύθου, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ Βολταίρος, ἀπομακρύνει τῆς γυναικός, ἣν ἔχει θέμα ὁ μῦθος τῆς Μερόπης ἐν τῇ παραστάσει τῆς μητρικῆς στοργῆς. Εἶναι μήτηρ πονοῦσα ἡ Μερόπη τοῦ Βολταίρου, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν μητρικὴν δύναμιν, ἣν ἔχει ἡ Μερόπη εἰς τὸ δράμα τοῦ Μαρφέη ἢ εἰς τὸ ἑλληνικὸν δράμα τοῦ Βεναρδάκης. Ἐν τῇ Μερόπῃ τοῦ Βολταίρου μετετρέπη ὁ μῦθος. Δὲν εἶναι αὕτη σύζυγος τοῦ Πολυφόντου, ἀλλὰ στέργει χάριν τοῦ ἰδίου υἱοῦ εἰς τὸν γάμον, ὅταν ἐπέισθη ὅτι ἐσώθη ὁ υἱός της. Τὴν σωτηρίαν αὐτὴν δὲν βλέπει εὖνους ὁ Πολυφόντης καὶ ἐπέρχεται ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐν μέσῳ στάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν παρασκευάζεται ἡ θυσία χάριν τῆς γαμηλίου τελετῆς. Ἀνέφερον καὶ τὸ δράμα τοῦ Μυτιληναίου ποιητοῦ. Ὁ Βεναρδάκης ἐστόλισε τὸν ἑλληνικὸν Παρνασσὸν μὲ δράματα, τῶν ὁποῶν ἡ συχνὴ διδασκαλία δὲν εἶναι γέννημα τῆς πτωχίας τοῦ δραματολογίου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ποιητικὰς συνθήκας ὅχι μόνον τῶν παλαιότερων παρ' ἡμῖν ἡμερῶν, ἀλλὰ πρὸς πρόγραμμα προδιαγεγραμμένον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁ Βεναρδάκης περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκ

νέου ἐμφυτεύσεως τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Θὰ ἔχοιμεν τὴν εὐκαι-
 ρίαν νὰ γνωρίσωμεν τοῦτο ἐν τῇ κυρῇ Φροσύνῃ. Ἡ Μερόπη αὐτοῦ
 εἶναι ἐπιδοκῆ βαρεῖα. Εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ δράμα τοῦ Εὐρυπί-
 δου, ὅπερ ἀπωλέσθη, εἶχε τὸς περισωθείσας ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων
 καὶ ἀναγλύφων εἰκόνας εἰλημμένας ἴσως ἐκ τοῦ δράματος τοῦ Εὐ-
 ρυπίδου, εἶχε τὸς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, εἶχε τὰ δράματα μεγά-
 λων δραματουργῶν καὶ ἔνεκα τούτων ἔλων ἐνέμεινε πιστότερον εἰς
 τὸν ἀρχαῖον μῦθον καὶ ἠθέλησεν, οὕτως εἰπεῖν, νὰ παραστήσῃ τὴν
 ἀλληλουχίαν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σκηνῶν, ἡ ὅποια παριστάνεται
 ἐν τῇ δραματικῇ ἀρχαίῳ. Τὸ ἐλάττωμα τοῦ δράματος τοῦ Βεναρ-
 δάκη εἶναι κυρίως ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος καὶ
 εἰς ἄλλα τοῦ δράματος, ὅτι παρέλκει ἡ τελευταία πράξις. Ἐπέρχε-
 ται ἡ πέμπτη πράξις, ἡ ὅποια ἔχει καὶ στενὴν ἔννοιαν, παρ' ὄλον
 τὸν ἑρμηνευτικὸν χαρακτήρα, ὃν ἔχει ὁ Βεναρδάκης πρὸ παντὸς
 ἐν τῇ Σαικοπηρζούση Μαρία Λοξαπατρή, τὴν στενὴν ἔννοιαν, τὴν
 ὅποiam ἔχει ὁ ποιητὴς χάριν τῆς καθάρσεως. Ἐν τῇ πέμπτῃ πρά-
 ξει φαίνεται νεωτερίζων καὶ ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου μύ-
 θου, ἐν ταύτῃ φονεύεται ἐν στάσει γενομένη ὑπὸ τοῦ Μεσσηνιακοῦ
 λαοῦ ἡ Μερόπη, καὶ τὸ δράμα καταλήγει κατὰ τρόπον, τὸν ὅποιον
 ὁ θεατὴς δὲν περιμένει οὔτε ἐπιδοκιμάζει. Ἐνθυμοῦμαι κατὰ τὴν
 πρώτην παράστασιν τοῦ δράματος τούτου, τὴν αἰσθησιν τὴν γεννη-
 θεῖσαν μετὰ τὸ τέλος τῆς τετάρτης πράξεως, ὅτε ἐνομίζετο ὅτι τὸ
 δράμα ἔληξεν καὶ ἠθέλον οἱ θεαταὶ νὰ καλέσουν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν
 συγγραφέα. Εὐρέθησαν ἐκπεπληγμένοι πρὸ τῆς ὕλης πράξεως, ἧτις
 ἔχει μὲν ὠραίας σκηνὰς καὶ στίχους, ἀλλὰ παρέλκει. Μία τῶν ὠραι-
 οτέρων σκηνῶν τοῦ δράματος τοῦ Βεναρδάκη εἶναι ἡ ἀναγνώρισις
 τῆς μητρὸς κατὰ τοῦ υἱοῦ. Ἐν πάσῃ Μερόπῃ ἡ ἀναγνώρισις αὕτη
 ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ δράματος. Ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος,
 ὅστις ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ἐν τοῖς διαφόροις δράμασι παρουσιάζε-
 ται θέλων νὰ διαβουκολήσῃ τὸν Πολυφόντην ὡς φονεὺς τοῦ υἱοῦ τῆς
 Μερόπης, διὰ νὰ τύχῃ χάριτος καὶ οὕτως ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ
 πατρός, ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Μερόπῃ τοῦ Βερ-
 ναδάκη τὴν στιγμὴν καθ' ἣν κοιμάται καὶ ἡ μήτηρ βλέπουσα αὐτὸν
 ἐξηπλωμένον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ νομίζει ὅτι πράγματι αὐτὸς εἶναι ὁ φο-

νεύς τοῦ υἱοῦ τῆς, διότι βλέπει τὸν σύζυγόν τῆς δεξιούμενον τὸν ξένον αὐτόν. Ὁ Πολυφόντης τῇ εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ φέρῃ τὸν Αἴπυτον, ὡς ὠνομάζετο ὁ υἱός τῆς, ἐκ τῆς ξένης καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν διάδοχον τῆς ἀρχῆς, ὅτε δὲ παρουσιάζεται ὁ Αἴπυτος, ὁ Πολυφόντης φέρεται σκληρῶς πρὸς αὐτόν, δὲν δέχεται τὸν φρονεῖα τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὸν ξένον κατὰ τὰ νόμιμα τῆς ξενίας, τὸν δυνάμενον νὰ τύχῃ ξενίας παρ' αὐτῷ. Ὅτε δὲ παρουσιάζεται ἡ σκηνὴ καθ' ἣν ἐξηπλωμένος ὁ ξένος ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ κοιμώμενος ἐξεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς μητρός, ἡ Μερόπη εἶναι ἐτοίμη νὰ καταφέρῃ κατ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, ὅτε παρουσιάζεται ὁ γηραιὸς Λυκόρτας, ὅστις μεταδίδει τὴν εἶδησιν ὅτι ζῆ ὁ υἱός τῆς καὶ ἐπέρχεται συγκινητικωτάτῃ ἢ ἀναγνώρισις. Ἐὰν ἤθελον νὰ ἀναγνώσω σκηνὰς τῆς Μερόπης, θὰ εὐρισκόμην ἐν δισταγμῷ τίνα νὰ ἐκλέξω. Εἶναι ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς στιχουργίας καὶ τῆς ποιητικῆς δυνάμεως ἐν τῶν μᾶλλον ἐπιτυχῶν δραμάτων τοῦ Μυτιληναίου ποιητοῦ. Ἀλλὰ βεβαίως ἐκ τῶν ὄραιότερων αὐτοῦ στίχων εἶναι ἐκεῖνοι καθ' οὓς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πολυφόντου ἐν τῇ 5ῃ πράξει εὐσπλαγχνίζεται τὸν θανόντα καὶ λέγει πρὸς τὴν γηραιάν τροφόν

« Ἐκ τοῦ ἐγγύς λειμῶνος σπεῦσον γηραιά
καὶ ἄνθη ραντισμένα μετὰ τὴν πρωϊνὴν
ἀκόμη δρόσον δρέψασα προσκόμισον »
κ. τ. λ.

Τὸ δράμα τοῦ Βεναρδάκη παριστάνεται καὶ θὰ παριστάνεται τόσον συχνά, ὥστε νομίζομεν περιττὸν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεστέραν αὐτοῦ ἀνάλυσιν.

Οἱ Δωριεῖς κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, οἱ Αἴπυτιδαὶ ἀρχοῦσιν ἐν Μεσσηνίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πολυφόντου. Ἀλλ' ἡ Μεσσηνία ἐκέλευε δὲν ἐπέπρωτο νὰ ζήσῃ ἐλευθέρᾳ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γῆ. Μάτην τὴν ἐχώριζεν ὁ ὑπερύψηλος Ταύγετος ἀπὸ τῆς Λακωνικῆς. Ἡ ἰσχύς καὶ ἡ μεγάλη δύναμις τῶν κατακτητῶν τῆς Λακωνικῆς ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἦτο φυσικὸν νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ Λάκωνες ἐπὶ τῆς εὐφόρου γείτονος χώρας καὶ οὕτως ἀρχοῦνται οἱ μακροὶ Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι, οἵτινες μετὰ μακρὰν πάλιν ἐμελλον νὰ ἀπολήξωσιν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Μεσ-

σηνίας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε παρουσιάζονται τὰ 2 ὄρη, ἡ Ἰθώμη καὶ ἡ Εἶρα. Ἐπὶ 21 ἔτη ἐπάλαιεν ὁ Μεσσηνιακὸς λαὸς ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ὅτε ἐπερατώθη ὁ πρῶτος πόλεμος τῷ 724 π. Χ., μετὰ 80 δὲ ἔτη ἀρχεται ὁ ἀγὼν ἢ μᾶλλον ἡ ἐπανάστασις τῶν Μεσσηνίων καὶ ἀπολήγει τῷ 628 π. Χ. εἰς τελείαν ὑποδούλωσιν τῆς Μεσσηνίας. Δύο ὄρη καὶ δύο ἄνδρες εἶναι τὰ προσελκύνοντα τὴν προσχὴν κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους τῆς Μεσσηνίας, ἡ Ἰθώμη κατὰ τὸν πρῶτον πόλεμον καὶ ἡ Εἶρα κατὰ τὸν δεύτερον, ὁ Ἀριστόδημος κατὰ τὸν πρῶτον καὶ ὁ Ἀριστομένης κατὰ τὸν δεύτερον. Εἶναι ποίησις μᾶλλον ἢ ἱστορία ἢ διήγησις τῶν πολέμων ἐκείνων. Ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν γενικὴν εἰκόνα τῶν δύο πολέμων, εἶναι ἀληθές ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ποιητικῆς φαντασμαγορίας. Ὁ Ἀριστόδημος, ὁ ἥρωες τοῦ πρώτου πολέμου, ἀνὴρ στιβαρὸς καὶ γενναῖος βλέπει τὴν πατρίδα του ἀγωνιζομένην ἐπὶ μακρὰ ἔτη χωρὶς ὁ στιβαρὸς βραχίων του νὰ δύναται νὰ βοηθήσῃ αὐτήν. Ἀρχει τῶν Μεσσηνίων ὁ βασιλεὺς Εὐφάης, ὅτε ἔρχεται τὸ μήνυμα τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν τὸ λέγον ὅτι ἔπρεπε νὰ θυσιασθῇ κόρη ἀχραντος ὅπως σωθῇ καὶ μεγαλουργήσῃ ἡ Μεσσηνία. Γίνεται κλήρωσις καὶ ὁ κληρὸς πίπτει ἐπὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λυκίσκου ὅστις διὰ παντρός τρόπου ζητεῖ νὰ ἀποφύγῃ τὴν θυσίαν τῆς θυγατρὸς καὶ τέλος αὐτομολεῖ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας σώζων τὴν θυγατέρα. Ἐπὶ τούτῳ ἡ Μεσσηνία γίνεται ἀνάστατος, ὅτε παρουσιάζεται ὁ Ἀριστόδημος προσφέρων χάριν τῆς πατρίδος εἰς θυσίαν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Δὲν γινώσκωμεν τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀριστοδήμου. Ἐχει μάλιστα καὶ μνηστήρα αὐτῆς, ὅστις καὶ αὐτὸς μένει ἀνώνυμος. Ὁ μνηστήρ παρουσιάζεται τότε μάτην διεκδικῶν τὴν μνηστὴν ἀπὸ τοῦ πατρός. Γίνεται λόγος ὅτι δὲν εἶναι κύριος τῆς κόρης ὁ πατήρ, ἀλλ' ὁ μνηστήρ. Ὄταν δὲ ἐπιμένῃ ὁ πατήρ νὰ θυσιάσῃ τὴν κόρην, τότε νομίζων ὁ μνηστήρ ὅτι θὰ σώσῃ αὐτήν, λέγει ὅτι ἄλλοι λόγοι πρέπει νὰ ἀναγκάσωσι τὸν πατέρα νὰ μὴ θυσιάσῃ τὴν κόρην, νὰ σεβασθῇ τὸ νήπιον τὸ ὅποιον μέλλει νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῆς, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ εἶναι ὁ διάδοχος ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἰάν ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀριστόδημος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν πείθει τὸν πατέρα, ἀπ' ἐναντίας ὀργίζεται οὗτος ἀκούων τὰ παρὰ τοῦ μνηστή-

ρος ἐπιγούμενα καὶ θέλων νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀγνότητα τῆς κόρης διατρύπῃ τὰ ἀθῶα αὐτῆς στέρνα. Ὁ θάνατος τῆς κόρης ἐπιφέρει θύελλαν παρὰ λαῶ. Μόνον ἡ σύνοσις τοῦ βασιλέως μένει λέγοντος ὅτι ἐξετελέσθη ὁ χρησμός. Μετ' ὀλίγον ἐν μεγάλῃ μάχῃ φονεύεται ὁ Εὐφάης. Ἡ Μεσσηνία διασπᾶται εἰς τρεῖς ομάδας καὶ ἐξ αὐτῶν ἕκαστη ἓνα ἀναδεικνύει βασιλέα. Ἰπερισχύει ἡ φατρία τοῦ Ἀριστοδήμου, ἀλλ' ἄρχει τοῦ Μεσσηνιακοῦ λαοῦ ἐν ἡμέραις ἐπωδύνοις ἐξακολουθοῦντος τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἄρχει βεδωρημένος ὑπὸ τῆς κατάρας τῆς θυγατρὸς νομίζων ὅτι βλέπει ἀπανταχοῦ τὸ φάσμα αὐτῆς καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῆς σκιάς αὐτῆς καὶ ἐν ταῖς σκέψεσι καὶ ἐν τοῖς ὄνειροις. Ἡ Ἰθώμη πολιορκεῖται ἐπὶ μακρόν. Ἐκεῖνο ὅπερ ἀποσβεγγύει πᾶσαν ἐλπίδα διασώσεως τῆς Μεσσηνίας εἶναι ἔτι ὄνειρα κακὰ καὶ δυσοίωνοι χρησμοὶ πείθουσιν ὅτι οὐδεμία ἀπομένει ἐλπίς σωτηρίας. Τυφλὸς μάντις ἀναβλέπει καὶ ὡς προβλέπει ὁ χρησμός χάνεται πάλιν ἡ ὄρασις του. Ὁ Ἀριστόδημος βλέπει ὅτι ἐνῶ μέλλει νὰ θύσῃ, ἡ κόρη του ἐξορμῶσα ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ἄρπάζει τὸ θῦμα καὶ πίπτει νεκρά. Ἀλλὰ κυριώτατα ταρασσει αὐτὸν τὸ ὄνειρον τοῦτο. Νομίζει ὅτι βλέπει τὴν κόρην του φοροῦσαν μελανὴν ἔσθητα καὶ ἐνῶ κείνται ἐπὶ τῆς τραπέζης τὰ σπλάγχνα τῶν ἱερέων, τὰ ὅποια ἔχει θύσῃ, ἡ κόρη ἀπορρίπτει τὰ σπλάγχνα τῶν ἱερέων ἀπὸ τῆς τραπέζης καὶ καταπατεῖ ταῦτα. Ἐπίσης βλέπει ἐν ἄλλῳ ὄνειρῳ ὅτι τὸν περιβάλλουν διὰ χρυσοῦ στεφάνου καὶ τὸν ἐνδύουν δι' ἱματίων λευκῶν. Συνήθιζον οἱ Μεσσήνιοι νὰ θάπτωσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν φέροντας στεφάνους χρυσοὺς ἐπὶ κεφαλῆς. Τὸ ὄνειρον ὑπεδείκνυε ῥητῶς τὸν μέλλοντα θάνατον τοῦ πολυπαθοῦς ἡγεμόνος τῶν Μεσσηνίων. Οὐδεμία ἐλπίς ὑπάρχει. Οἱ θεοὶ ἔκριναν. Ὁ Ἀριστόδημος θύει ἑαυτὸν αὐτοκτονῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς θυγατρὸς του. Ἡ Ἰθώμη πίπτει καὶ ἡ Μεσσηνία ὑποτάσσεται εἰς τοὺς Λακεδαιμόνας. Οἱ Μεσσήνιοι ἀναγκάζονται νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Σπάρτην κατὰ τὴν κηδεῖαν τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, ἐνδεδυμένοι μελανὴν στολὴν καὶ θρηνοῦντος τοῦ κήρυκος. Ἡ γῆ τῆς Μεσσηνίας κληροῦται εἰς τοὺς ἀκλήρους τῶν Σπαρτιατῶν καὶ βαρὺς ζυγὸς δουλείας ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν Μεσσηνίων. Παρέρχονται 80 ἔτη πικρά, καθ' ἃ οἱ Μεσσήνιοι βρέχουσι τὸν ὀλίγον αὐτῶν

ἄρτον μὲ τὰ δάκρυα τοῦ Εἴλωτος. Ὡσπερ ἔνοι βεβαρημέγοι ὑπὸ πολλοῦ βάρους ἀνέμενον οἱ Μεσσήνιοι κακουχούμενοι, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν κατακτητῶν τὴν ἡμέραν τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῆς δουλείας. Αἱ μεγάλα πιέσεις, αἱ πολλάί τελαιπωρίαι γεννῶσι νέαν γενεὴν μεστήν φρονήματος, ἣ ὅποια ἐν μέσῳ τῆς ἐδύνης ἀποφασίζει τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ. Ὁ δεῦτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος εἶναι ἐκεῖνος καθ' ὃν κυριαρχεῖ ὡς ἦρωος μυθιστορικὸς ὁ Ἀριστομένης. Ἐν τῇ μεγάλῃ Ἰάφρῳ γίνεται ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὅταν ἐκλείπη πᾶσα ἐλπίς ἀναδαινύουσιν οἱ Μεσσήνιοι μετὰ τοῦ βασιλέως των εἰς τὴν Εἴβραν καὶ ἐκεῖ μακρὰ πολιορκία δὲν κατορθώνει νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς πολιορκητάς. Εἶναι περίεργος τύπος μυθιστορικὸς ὁ Ἀριστομένης, ὅστις μεταδίνει νύκτωρ εἰς αὐτὴν τὴν Σπάρτην καὶ ἀναδαινῶν ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς ἀφιεροῖ ἀσπίδα θέτων ἐπιγραφὴν ὅτι ἀναθέτει αὐτὴν ὁ Ἀριστομένης ἀπὸ τῶν λαφύρων τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν ἱερὸν τῆς Σπάρτης, ὁ ὅποιος ἀρπάζει παρθένους Καρυάτιδας ἀπὸ τὰς Καρυὰς τῆς Ἀσίας σώζων αὐτάς ἀπὸ τῶν παραινούντων, τῶν ἀσέμνως πρὸς αὐτάς φερομένων, ὅστις τέλος ζωγρούμενος ὑπὸ 7 τοξοτῶν Κρητῶν παρουσιάζεται δέσμιος εἰς τὰ σύνορα τῆς Μεσσηνίας, ὅπου σώζει αὐτὸν μίᾳ χήρᾳ μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Ἡ κόρη εἶχεν ὀνειρευθῆ ὅτι λύκοι εἶχον δεσμεύσει λέοντα στερούμενον ὀνύχων καὶ ὅτι αὕτη φονεύσασα τοὺς λύκους ἐπανεῦρε καὶ ἔδωκε τοὺς ὀνύχους εἰς τὸν λέοντα. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀριστομένου πεῖθει αὐτὴν ὅτι πρέπει νὰ σώσῃ αὐτόν. Μεθύσκει τοὺς Κρητάς καὶ λαμβάνουσα τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ μάλλον ὑπὸ τοῦ οἴνου κατεχυμένου λύει τὰ δεσμὰ τοῦ Ἀριστομένου, ὅστις φονεῖ τοὺς τοξότας. Περίεργος τύπος, ὅστις βληθεὶς ὑπὸ λίθου ζωγρεῖται σκοτοδιγιῶν καὶ ἄγεται εἰς τὴν Σπάρτην, ῥίπτεται εἰς τὸν Καιάδαν καὶ εἰς τὰ βάθη τοῦ βαράθρου ἐκείνου ἐν ᾧ ἀρχίζουσι νὰ ἐκπνέουσιν οἱ μετ' αὐτοῦ καταρριφθέντες εἰς τὴν ἄδυσσον καὶ αὐτὸς σκεπαζόμενος μὲ τὸν μανδύαν του ἀναμένει τὸν θάνατον ἐγκεκορδουλημένος οὕτως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀκούει μικρὸν ψόφον, ἀνοίγει τὴν χλαμύδα καὶ βλέπει ἀλώπεκα, εἰκάζει ὅτι ἔμεινεν ἀνοικτὴ ὀπή, συλλαμβάνει τὴν ἀλώπεκα ἀπὸ τῆς οὐρᾶς προτείνων αὐτῇ νὰ δάκνη τὴν χλαμύδα καὶ οὕτω φθάνει εἰς ὀπήν, τὴν

εὐρύνει διὰ τῶν χειρῶν ἐξέρχεται καὶ ἐπανερχόμενος εἰς Μεσσηνίαν ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν ἀγῶνα τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μαχομένου λαοῦ του, ὅστις καταλήγει εἰς νέαν ὑποδούλωσιν τῆς Μεσσηνίας ὑπὸ τοὺς Σπαρτιάτας. Ἡ τελευταία εἰκὼν τοῦ δράματος εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν μετὰ δεινὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι φαίνονται ὑπερισχύοντες, προσκλεῖ τοὺς περὶ αὐτόν, τάσσει τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας εἰς τὸ μέσον καὶ τοὺς στρατιώτας πέριξ καὶ προ-παραυρόμενος δεικνύει διὰ τοῦ κατακεκλιμένου δόρατός του ὅτι ἀπεφάσισε τὴν ὑποχώρησιν καὶ ὅτι ἐγκρίνει τὴν ὑποδούλωσιν τῶν Μεσσηνίων ὑπὸ τοὺς Σπαρτιάτας.

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῶν δύο Μεσσηνιακῶν πολέμων. Βλέπετε ἐν τοῖς ἐπεισοδίοις, τὰ ὅποια σᾶς διηγοῦμαι καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις, τὰς ὅποιας μᾶς διηγεῖται ἡ μόνη πηγή, εἰς συγγραφεὺς, ὁ Παιυσανίας, ζήσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ὅτι ὀλίγην ἔχομεν ἱστορίαν καὶ πολλὴν μυθιστορίαν. Ὁ Παιυσανίας γράφει 900 ἔτη μετὰ τὸν πρῶτον καὶ 800 μετὰ τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον. Οἱ Μεσσήνιοι ἴδιως μετὰ τὴν δευτέραν ὑποδούλωσιν τῆς Μεσσηνίας, μετὰ τὴν ὅποیان καλύπτει τὴν χώραν σιγῇ νεκροταφείου, σκορπιζονται, ἐκτὸς ἐκείνων ὅσοι μένουσιν Εἰλωτες δουλεύοντες εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, εἰς ἄλλας χώρας τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸ Ρήγιον τῆς Ἰταλίας, εἰς τὴν Ζάγκλην τῆς Σικελίας, ἡ ὅποια λαμβάνει τὸ ὄνομα Μεσσήνη. Ἄλλοι σκορπιζονται ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἄλλας χώρας. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστομένης μεταβαίνει εἰς τὴν Ρόδον. Ἀπόγονος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Διαγόρας καὶ οἱ Διαγορίδαι οἱ ὀνομαστότεροι τῶν ἀγωνιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐστεφανώθησαν μὲ τοὺς στεφάνους ὀλωντῶν πανελληνίων νικῶν τῶν πανελληνίων ἀγώνων. Εὐτυχεῖς ἔμποροι ἐν Σικελίᾳ, εὐδαίμονες γεωπρόνοι ἐν Ἀφρικῇ, δοξασμένοι ἐν Ρόδῳ Ὀλυμπιονίκαί δὲν ἐλησμόνουν οἱ φυγάδες Μεσσήνιοι ὅτι ἡ πατρίς των ἐδούλευε καὶ ὅτι κατῴκουν εἰς τὴν ὠραίαν των πατρίδα, τὴν καλλίκαρπον Μεσσηνίαν μόνον αἱ συγγενεῖς αὐτῶν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ δουλεύοντες. Μακρὰν τῆς Σικελίας, τῆς Ἰταλίας, μακρὰν ἔζων οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἐλευθέρων, οἱ δεδουλωμένοι, οἵτινες ἠροτρίων τὴν γῆν χάριν ξένου δεσπότη. Ὅλοι αἱ γυναῖκες ἔψαλλον ἀκόμη

δημοτικὰ ἄσματα ἀνομιμνήσκοντα τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Μεσσηνία
 ἦτο ἐλευθέρη, καθ' οὓς ἐμάχετο πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καθ' οὓς ἠγωνί-
 ζετο τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὃν εἶχε ψάλλει ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ Σπαρτιάτης ὅστις
 οὕτω κατὰ τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον ἐνεθάρρυνε τοὺς Σπαρ-
 τιάτας καὶ ἀνέδειξε νικήτριαν τὴν Σπάρτην. Ὅπως αἱ γυναῖκες αἱ δου-
 λεύουσαι τὴν Μεσσηνίαν ἐψάλλον ἄσματα δημοτικὰ ὑπερμιμνήσκοντα
 τοὺς ἀρχαίους ἀγῶνας, οὕτως εἰς τὰ σχολεῖα τῶν συσσίτων τῆς
 Σπάρτης ἐψάλλοντο τὰ ἄσματα τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις ἦτο ὁ Τυρταῖος. Ἡ
 ἀρχαία παράδοσις λέγει ὅτι ἦτο Ἀθηναῖος, ὅτι ἐκλήθη εἰς τὴν Σπάρτην
 καὶ ὅτι ὁ Χωλὸς δημοδιδάσκαλος εἶχεν ἐμπνεύσει φρόνημα καὶ θάρρος
 εἰς τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν ἐλεγείων του καὶ τῶν ἐμβατηρίων εἶχε
 ὑποδείξει εἰς αὐτοὺς τὸ καθήκον των παριστῶν εἰς αὐτοὺς μεγάλην
 τὴν Σπάρτην. Ἐν τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τὸ κάλλιστον τῶν ἄλλων
 σωζομένων, εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύο τῶν μεγαλυτέρων ἀνδρῶν τῆς
 νεωτέρας Ἑλλάδος ἠθέλησαν νὰ μεταφράσωσιν, ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Τρι-
 κούπης. Ἡ μετάφρασις τοῦ Κοραῆ εἶναι πιστοτέρα, ἀλλ' ἡ τοῦ
 Τρικούπη ἐνέχει μεγαλυτέραν ποιητικὴν θέρμην, διότι, μολονότι
 νεωτερίζει παριστάνουσα τοὺς μέλλοντας ἀγωνιστὰς ριπτομένους εἰς
 τὴν φωτιάν, ἠδυνήθη ἐν τούτοις νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν πη-
 γὴν ἔλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν νεωτέρου ποιήματος. Κατῶρ-
 θωσεν ἀληθῶς ὁ Τρικούπης νὰ δώσῃ εἰς τὸ ποίημα τοῦ Τυρταίου τὴν
 δύναμιν ἢ μᾶλλον τὸν νεωτερικὸν τρόπον ποιήματος τοῦ Ρήγα Φερ-
 ραίου. Οὕτως ἐνῶ εἰ μὲν Μεσσηνιοὶ διὰ τῶν δημοδῶν ἁσμάτων ἀνε-
 κάλουν τοὺς ἀγῶνας τῆς Μεσσηνίας, ἡ Σπάρτη ἐνεπνέετο ἐκ τῶν ποι-
 ημάτων τοῦ Τυρταίου. Καὶ οἱ δύο λαοὶ ἦσαν ἀντίμαχοι χωριζόμενοι
 ἀπὸ τὸν ὑπερύψυλον Ταύγετον, ἀλλ' ἡ Σπάρτη δοξασμένη κατορθώ-
 νει νὰ ἠγῆται τῶν ἄλλων πόλεων μαχομένη ἐναντίον τῶν Περσῶν,
 νὰ πολεμᾷ καὶ καταβάλλῃ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν περιώνυμον Πελο-
 ποννησιακὸν πόλεμον, νὰ κρημνίσῃ τὰ τέχνη τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοὺς
 ἦχους τῶν αὐλῶν τῶν αὐλητρίδων, νὰ μεταφέρῃ τὸν στρατὸν αὐτῆς
 ὑπὸ τὸν χωλὸν βασιλέα Ἀγησίλαον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν γενομένη
 πρόδρομος οὕτως εἰπεῖν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τέλος νὰ γι-
 νᾶται ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, καθ' ὃν χρόνον ἡ Μεσσηνία διαβίω-
 τεταπεινωμένη, χωρὶς ζωὴν τινά, ἀνώνυμος καὶ ἀνιστόρητος παρέρ-

χεται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Καὶ τὴν σιγὴν τῶν τάφων διεέκοψε μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἢ κατάληψις τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἰσχυρῶς προστατευόμενοι ὑπ' αὐτῶν κατώρθωσαν οἱ Μεσσήνιοι νὰ νικήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ναυπακτιῶν τοὺς Σπαρτιάτας καὶ 40 ἔτη μετὰ τὸ φοβερὸν γεγονός ὅπερ ἐκλόγισε τὴν Σπάρτην τῷ 464 π. Χ. Τοῦτο καὶ μόνον ὑπενθυμίζει τὴν μόνην νίκην τῶν ὑποδούλων καὶ ἐκπατριζομένων ἐναντίον τῶν δεσποτῶν. Τὸ γεγονός ἐκεῖνο ἦτο ὁ φοβερὸς σεισμός, ὅστις εἶχε κλονήσει τὴν Σπάρτην καὶ ἐξ οὗ 5 μόνον οἰκίαι ἐσώθησαν, πλῆθος δὲ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἔρειπια. Ἡ Σπάρτη τεταπεινωμένη ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ πρεσβείαν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξαιτουμένην βοήθειαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι φιλόανθρωποι μᾶλλον καὶ ἀμνηστικάκοι ὅπως παρουσιάζονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἀποστέλλουσι βοήθειαν ὑπὸ τὸν Κίμωνα. Εἶναι ἡ δευτέρα ἐπανάστασις τῶν Μεσσηνίων, ἡ μακρὰ ἐπανάστασις, ἣτις εἶχε κέντρον τὴν Ἰθώμην καὶ ἣτις ἀπολήγει μετὰ τὰς πρώτας νίκας τοῦ Κίμωνος εἰς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ ὑπὸ τῶν ὑπερηφάνων Λακεδαιμονίων, εἰς νέαν ὑποδούλωσιν τῆς Μεσσηνίας ὑπὸ τοὺς Σπαρτιάτας. Εἶναι ἀληθῶς Ἀθηναῖος, ἀλλ' ὅχι καὶ χωλὸς γρομματοδιέσκαλός ὁ βοηθῶν τότε τοὺς Σπαρτιάτας. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κίμωνος ἦτο ὡς συμμάχου καὶ βοηθοῦ. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐδτημιούργησε τὴν πλαστοὴν παράδοσιν περὶ τῆς Ἀθηναϊκῆς καταγωγῆς τοῦ Τυρταίου. Ὁ Τυρταῖος ἦτο Σπαρτιάτης. Αὐτὸ ἐνθυμοῦνται οἱ Σπαρτιάται καὶ αὐτὸ ἀναφέρεται εἰς τοὺς μύθους. Καθ' ὄλον τοῦτον τὸν χρόνον μόνον μικρὰ ἐπεισόδια διακόπτουσι τὴν ἀνιστόρητον σιγὴν τῶν Μεσσηνίων, ὡς αἱ νῆκαι τοῦ Θηβαίου ἥρωος. Παρουσιάζεται ὁ ἀνὴρ ὁ μέλλων νὰ νικήσῃ τὴν Σπάρτην, εἰς τὸ ἄκουσμα αὐτὸ τῶν νικῶν τοῦ Ἐπαμεινώνδου συνταράσσεται ἡ Πελοπόννησος ὅλη. Μεταβαίνει οὗτος ἐκεῖ καὶ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἰθωμάτα Διὸς ἐπὶ τῶν προπέδων τῆς Ἰθώμης πλησίον τοῦ σημερινοῦ Μαυροματιοῦ κτίζει τὴν Μεσσήνην, ἣτις εἶναι ἡ πρώτη ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ Μεσσήνη πολὺ μεταγενεστέρα τῆς Μεσσήνης τῆς Σικελίας. Ὑπὸ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος, εἰς τὸ κέλευσμα τῶν κηρύκων ἔρχονται οἱ δίκην σημερινῶν Ἰουδαίων διεσπαρμένοι Μεσσήνιοι εἰς τὴν ἀρχαίαν Μεσσηνίαν.

Ἀναγεννᾶται ἡ χώρα, ἀκούονται τὰ ἄσματα τῶν γυναικῶν τῶν ἀνχιμνησκομένων τῶν ἀρχαίων ἀγώνων τῆς Μεσσηνίας, καὶ δημιουργεῖται μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν αὐτῇ νέα μεγάλη καὶ ἀπαστρέπτουσα Μεσσηνία, ἣς ἡ ἀνακάλυψις διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐρεπιῶν τῆς παρουσιάζει ἡμῖν μίαν ἱστορικὴν φαντασμαγορικὴν τῶν ἀγώνων ἐκείνων, ἡ ὁποία ἀγεί εἰς ἱστοριογραφικὴν διατύπωσιν, εἰς ποιητικὴν ἀναδημιουργίαν, ἡ ὁποία εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ βία, αἱ πηγαὶ τοῦ Πυρρῶντος. Ἐκτὰ τὸν ὄρον πρὸ Χριστοῦ αἱ ἦναι διεμορφώθη ἡ παράδοσις τῶν ἐν τῇ μακρᾷ δουλείᾳ ὀνειρευομένων ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἣτις διετυπώθη εἰς μίαν ἱστορικὴν συγγραφὴν, εἰς τὰ Μεσσηνιακά ἐνός Μύρωνος ἀπὸ τῆν Πιρηνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ εἰς ἓν ποίημα Κρήτος ποιητοῦ, ὀνομαζομένου Ριανοῦ, πηγὰς τὰς ὁποίας ἀμφότερας ἔχει ὁ Παισανίας εἰς τὰ Μεσσηνιακά. Παρουσιάζονται ἔτι αἱ ποιητικαὶ περιγραφαί, αἱ μυθιστορικαὶ φαντασμαγορικαὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας εἶδομεν λαμβανούσας χώραν περὶ τὴν Ἰθάμην καὶ τὴν Ἐίραν, περὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀριστοδήμου καὶ Ἀριστομένους. Ἡ θυσία τῆς κόρης τοῦ Ἀριστοδήμου, αἱ θαυμάσια ἐκδρομαὶ καὶ οἱ ἱστορικοὶ περίπατοι τοῦ Ἀριστομένους, εἶναι ἡ ἀπήχησις τῶν γόνων καὶ τῶν καυχήσεων τῶν ὑποδούλων Μεσσηνίων κατὰ κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας, ὡς διετύπωσεν ὁ Μύρων καὶ ὁ Ριανός. Περὶ ἕνα εἶναι ὅτι μετὰ τοὺς δύο Μεσσηνιακοὺς πολέμους, ἐπέρχεται ἱστορία λαοῦ ἐλληνικοῦ ὁ ὁποῖος ἐπὶ αἰῶνας μένει ὑπὸ τὸν ἀφόρητον ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ οὕτως ἀνιστόρητος διέρχεται χρόνους μακροὺς. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῆς ἀναδιώσεως τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ συγκλίσεις καὶ ἡ χαρὰ τοῦ κόσμου ἐπὶ τῇ ἀναγεννήσει τῆς Μεσσηνίας δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ προκαλέσῃ τὰς τοιαύτας παραδόσεις καὶ νὰ συγκινήσῃ καὶ ἄλλους λαοὺς πλὴν τῶν Μεσσηνίων. Ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Κρήτης ἔρχονται αἱ μυθιστορικαὶ διηγήσεις περὶ τοῦ Ἀριστοδήμου καὶ τοῦ Ἀριστομένους. Εἶναι ἡ φαντασμαγορικὴ, ἡ θαυμασιὰ ἀντανάκλασις τοῦ πόθου τῆς ἀναγεννήσεως, τῶν ματαίων ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐλπίδων τοῦ Μεσσηνιακοῦ λαοῦ, τὸ ἄσμα τῶν ἠττημένων, αἱ παραδόσεις τῶν δούλων. Εἶναι τι ἀνάλογον πρὸς τὰ κρυφὰ ἐπὶ τῶν βουνῶν ψαλλόμενα ἄσματα τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἄρματωλῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων προσεδοκᾶτο ἡ ἀναγέν-

νησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Μὲ ταιαυτα ἔνειρα καὶ ψευδεῖς προσδοκίας τρεφόμενοι ἐπὶ αἰῶνας οἱ Μεσσήνιοι ἐδημιούργησαν μεγαλητέρους τοὺς ἥρωας αὐτῶν, παρ' ἔτι πράγματι ὑπῆρξαν, ἐμβάλλοντες εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν ὀδύνας, ἅς τωόντι δὲν ὑπέστησαν. Ἡ σκιανὴ τῆς ἐξόδου τῶν παλιουργουμένων τῆς Εἴρας εἶναι ποιητικὴ, ἀλλ' ἔχει καὶ ἱστορικὴν. Ἀλλὰ καὶ τὸ οὐνολον ὅταν ἐξετάσωμεν, καθ' ὃν τρόπον παρέστη ἡμῖν, παρουσιάζεται ὡς ἰδιαιτέρως ποιητικὸν παρὰ ἱστορικόν. Ὁ Ἀριστόδημος καὶ ὁ Ἀριστομένης δύνανται νὰ ἐκφεύγωσιν ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπὸ τῆς ποιήσεως καὶ διὰ τοῦτο ἡ ποίησις ἐπελήφθη αὐτῶν καὶ ὁ Μόντι ἔγραψε τὸν Ἀριστόδημον, ὁ δὲ Καβαλλότι τοὺς Μεσσηνίους. Εἰς τὸν Ἀριστόδημον ἐμπεριέχεται ἡ πατρικὴ ἀγάπη καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα, εἰς δὲ τοὺς Μεσσηνίους πῶς ὁ Ἀριστομένης κατορθώνει νὰ συγκρατῆ περὶ αὐτὸν τὴν Μεσσηνίαν ἀνάστατον ἐπὶ ἔτη μακρά. Ὁ Ἀριστόδημος τοῦ Μόντι καὶ οἱ Μεσσήνιοι τοῦ Καβαλλότι θὰ ἀποτελέσωσι τὸ θέμα μας ἐν τῇ προσεχεῖ διαλέξει.

(Ἔπεται συνέχεια)